

Afkondigingen in de kerkdienst

dr. Jan Smelik

Het is voor ons nauwelijks meer voorstelbaar. Maar er is een tijd geweest dat na afloop van kerkdiensten vanaf de kansel allerlei mededelingen gedaan werden van verkopen, pacht en andere wereldlijke aangelegenheden.¹ Deze gewoonte werd in de zeventiende eeuw heftig bestreden door kerkelijke overheden. Op den duur verdween het gebruik, maar de kerken bleven het verschijnsel “kanselmededelingen” kennen, tot op de dag van vandaag. Dit artikel gaat over de vraag of kanselmededelingen (‘afkondigingen’) wel of niet een plaats in de kerkdienst verdienen.

Als het om de eredienst gaat, zijn er natuurlijk gewichtiger onderwerpen te bedenken dan de afkondigingen. Toch moeten en kunnen we dergelijke items niet te snel als ‘te onbelangrijk’ aan de kant schuiven. In de liturgie luistert het nauwer dan we vaak denken. Hoe wij omgaan met zaken die wij op eerste gezicht wellicht als futiliteiten bestempelen, spreekt dikwijls boekdelen over onze visie op de kerkdienst in het algemeen. Het onderwerp ‘kanselmededelingen’ is daar een mooi voorbeeld van, zoals we hieronder zullen zien.

Kampen 1975

Naar mijn inschatting is het binnen onze kerken momenteel het meest gebruikelijk om de afkondigingen buiten de kerkdienst te plaatsen. Dat is vooral de afgelopen 25 jaar de gewoonte geworden, waarbij de liturgische bezinning die in de jaren zeventig plaatsvond een cruciale rol heeft gespeeld.

Een belangrijk document is het *Rapport inzake Herziening van het Kerkboek aan de generale synode van de Gereformeerde Kerken Kampen 1975*. Aan het einde van dit rapport komen deputaten te spreken over de kanselmededelingen.² Ze maken onderscheid tussen twee soorten afkondigingen: “a. mededelingen die betrekking hebben op voorbeden en te houden collecten; b. mededelingen van kerkeraadswegen inzake attestatie, kerkelijke verkiezingen, kerkeraadsvergaderingen enz.”

Naar het oordeel van deputaten hoorden de onder a. genoemde mededelingen zonder meer thuis in de eredienst, maar de onder b. genoemde eigenlijk niet. Het deputaatschap noemt als argument om de onder b. bedoelde afkondigingen geen plaats te geven in de kerkdienst: “*In de eredienst is men als gemeente samengekomen voor een zeer speciaal doel. Het gaat om de ontmoeting tussen God en zijn volk. Hoe belangrijk de onder b. genoemde zaken ook mogen zijn en hoe zeer die stuk voor stuk de gemeente aangaan, men is voor het geïnformeerd worden daarover niet samengekomen in de eredienst. In die dienst is men samengekomen tot het vierderlei doel, genoemd in Zondag 38 H.C.*” Op deze argumentatie kom ik dadelijk terug.

Deputaten stelden verder: *Wil men om praktische redenen toch de gelegenheid dat de gemeente bijeen is benutten om haar tegelijkertijd in kennis te stellen van andere zaken die haar wel degelijk aangaan en waarvan zij op de hoogte dient te zijn, dan stellen deputaten voor de onder b. genoemde mededelingen buiten het kader van de eredienst een plaats te geven, b.v. vóór aanvang van de eredienst. Andere mogelijkheden zijn o.a. bekendmaking via publikatiebord of plaatselijk kerkblad.*

¹ A.Th. van Deursen, *Bavianen en slijkgeuzen*. Franeker z.j. 21.

² *Rapport inzake Herziening van het Kerkboek aan de generale synode van de Gereformeerde Kerken Kampen 1975*, § 6.11, pag. 47-48.

Mede onder invloed van dit rapport is het in veel gemeenten de praktijk geworden om *alle* mededelingen buiten de kerkdienst te plaatsen; niet zelden ook die betrekking hebben op voorbeden en/of collecte. In de meeste gevallen kregen de afkondigingen een plek voorafgaande aan het votum. Voor deze handelswijze beriep men zich doorgaans op het argument van deputaten dat afkondigingen niet zouden passen in het verbondsverkeer tussen God en zijn volk.

Het grote bezwaar van situering van de mededelingen vlak voor het votum is echter dat alles en iedereen net gereed is om met de dienst te beginnen, maar dat de opening daarvan nog uitgesteld wordt omdat er een reeks aankondigingen gedaan moet worden. Een goed begin is het halve werk, geldt zeker ook in de liturgie. Bovendien hangen de afkondigingen volledig in de lucht. Ze sluiten op geen enkele manier aan op een handeling, die daaraan voorafgaat of die er op volgt. Dit alles rechtvaardigt een heroverweging van de huidige praktijk.

Andere visies

Het deputatenrapport is niet de enige publicatie waarin een standpunt werd ingenomen over de kanselmededelingen. Vanuit de liturgiek hebben diverse scribenten zich in de vorige eeuw hierover uitgelaten. Opvallend daarbij is dat zij voornamelijk een andere visie verkondigen en verdedigen.

In zijn *Liturgiek* beschrijft de bekende hervormde theoloog G. van der Leeuw een kerkdienst waarin de mededelingen plaatsvinden na de preek. Hij schrijft over de afkondigingen: *Deze vormen geen verachtelijk deel van den eredienst. Het leven der gemeente treedt binnen. Er wordt afgekondigd wie belijdenis zullen afleggen, wie gedoopt zullen worden, wie in het huwelijk wensen te treden en voorts alles, wat met het gemeentelijk leven te maken heeft en de ganse gemeente aangaat.*³ Elders motiveert hij de opname van afkondigingen in de dienst als volgt: *“Er mag immers geen afstand zijn tusschen het gemeentelijk leven in den breedsten zin (met huwelijk, jeugdbijeenkomst, gemeenteavond, kerkkoor, huisbezoek enz.) en den Eeredienst. Wij moeten het gemeentewerk dus niet wegstoppen als eigenlijk niet passende bij aanbidding en prediking. Het is immers de directe consequentie van.”*⁴

In de gereformeerde wereld is dit standpunt eveneens verkondigd. G. van Rongen pleit in 1956 ervoor om de dienst der offerande te laten voorafgaan door de afkondigingen, *“waarin het leven der gemeente direct de dienst binnentreedt. Die ‘afkondigingen’ zijn immers teveel een ‘ondergeschoven kind’ in de liturgie, en mogen gerust een meer eerbare plaats krijgen!”*⁵ Om recht te doen aan de schrijver, moet ik hier wel vermelden dat Van Rongen zich in 1990 grotendeels achter het standpunt van deputaten uit 1975 heeft gesteld, en dus alleen mededelingen met betrekking tot de kerkdienst een plaats wil geven in de liturgie.⁶

Ook de gereformeerde theoloog A.C. Barnard uit Zuid-Afrika is van oordeel dat afkondigingen betreffende het leven en werk van de kerk, en betreffende gebeurtenissen die het wel en wee van gemeenteleden raken, niet genegeerd kunnen worden in een kerkdienst. Wanneer dergelijke mededelingen bewust buiten de dienst geplaatst zouden worden, zou de eredienst aan werkelijkheidsverlies lijden, aldus Barnard. Hij wijst er bovendien op dat afkondigingen vaak zaken betreffen die ook voor de voorbede en ook voor de actualisering van de prediking belangrijk zijn.⁷

³ G. van der Leeuw, *Liturgiek*. Nijkerk 1946, (2^e druk) 189.

⁴ G. van der Leeuw, “Afkondigingen”, in: *Kerk en eeredienst. Nederlandsch Hervormd Tijdschrift voor liturgie*. jaargang 1946, pag. 302.

⁵ G. van Rongen, *Zijn schone dienst*. Goes 1956, 92.

⁶ G. van Rongen, *Met al de heiligen III*. Barneveld 1990, 199-200.

⁷ A.C. Barnard, *Die erediens*. Pretoria 1985, (2^e druk) 532.

Zondag 38

Naar mijn oordeel hebben de zojuist genoemde scribenten het gelijk aan hun kant, en geven zij goede redenen waarom afkondigingen betreffende het kerkelijke leven in principe een plaats binnen de kerkdienst kunnen krijgen.

Het deputaatschap, dat rapporteerde aan de synode van Kampen 1975, redeneerde sterk vanuit de gedachte dat de kerkdienst een ontmoeting is tussen God en zijn volk. Binnen dat verbondsgesprek vonden deputaten kanselmededelingen die niet betrekking hadden op de kerkdienst, een vreemde eend in de liturgische bijt. Het deputaatschap stelde dat men niet naar de kerk is gekomen om geïnformeerd te worden over attestaties, kerkelijke verkiezingen, kerkenraadsvergaderingen en dergelijke: *“In die dienst is men samengekomen tot het vierderlei doel, genoemd in Zondag 38 H.C.”*

Nu staat niet ter discussie dat de gemeente inderdaad is samengekomen om *“Gods Woord te horen, de sacramenten te gebruiken, God de Here publiek aan te roepen en de armen christelijke barmhartigheid te bewijzen”* (Zondag 38 HC). Het is echter wel de vraag of de catechismus exact bedoelt aan te geven wat wel en niet in een kerkdienst plaats kan hebben. Noemt Zondag 38 wat maximaal mag gebeuren in de kerkdienst? Dat lijkt me niet het geval. Anders zouden we – ad absurdum – de handdruk van de dienstdoende ouderling, het afleggen van geloofsbelijdenis, het bevestigen van ambtsdragers, de huwelijksbevestiging (excusez le mot, ik weet geen alternatief) en het solistische orgelspel in en rond de dienst op grond van zondag 38 moeten verwijderen uit de kerkdiensten. Al deze zaken worden immers in zondag 38 niet genoemd, en *“daarvoor komt men dus ook niet naar de kerk”*, zo zou de consequente redenering kunnen zijn.

Vervolgens zou je kunnen opmerken dat de afkondigingen als onderdeel beschouwd kunnen worden van de derde en vierde doelstelling (gebed en barmhartigheid bewijzen) die zondag 38 noemt. Tenslotte is het hier eigenlijk niet de vraag of men voor afkondigingen naar de kerk komt. Want het lijkt me vrij duidelijk dat dat niet geval is, zelfs niet wanneer je de mededelingen in de dienst plaatst.

Veel belangrijker is echter de vraag of het binnen de samenkomst van de gemeente al dan niet passend is dat er mededelingen betreffende het kerkelijke leven plaatsvinden. Of dat strijdig is met het karakter en de bedoeling van de gereformeerde eredienst.

Onderlinge gemeenschap

Ter beantwoording hiervan kunnen we ons uitgangspunt nemen in wat deputaten stelden, namelijk dat de kerkdienst een ontmoeting is tussen God en zijn volk. Dat kunnen we voor de volle 100 procent onderschrijven. Na 1975 is het genoemde beginsel nader doordacht en uitgewerkt. Het besef groeide steeds sterker dat binnen die verbondsonthoening verschillende aspecten te onderscheiden zijn. Binnen onze kerken was C. Trimp één van de eersten die dit helder en bondig onder de aandacht bracht. In het artikel ‘Liturgie is dienst’, dat in 1977 in dit blad gepubliceerd werd, sprak hij over drieërlei diensten: in de kerkdienst is sprake van 1) dienst aan ons, 2) dienst door ons en 3) dienst aan elkaar.⁸

Vooraf het derde aspect spreekt over de onderlinge gemeenschap en de diaconale taak van de gemeente die in de eredienst gestalte krijgen, en die typerend zijn voor de zondagse samenkomst. We kunnen hier vooral denken aan de voorbeden en de inzameling van de gaven. In deze liturgisch-diaconale elementen zien de leden van Gods gemeente immers in woord en daad naar elkaar om. Verder kunnen we denken aan het publiekelijk en gezamenlijk belijden van het geloof (de gemeente verenigt zich in het ene geloof) en aan het avondmaal (Christus verbindt ons onderling als leden van één lichaam in ware broederlijke liefde).

⁸ C. Trimp, ‘Liturgie is dienst.’ in: *De Reformatie*, 15 januari 1977. Het artikel is opgenomen in: C. Trimp, *De gemeente en haar liturgie* Kampen 1983, pag. 58-62.

De gemeenschap der heiligen, en daaraan onlosmakelijk verbonden het meeleven met elkaar, is een wezenlijk aspect van en in een kerkdienst. Zaken als vertrek of binnenkomst in een kerkelijke gemeente, ziekenhuisopname en -ontslag, geboorte en overlijden, hebben alles te maken met dit onderlinge meeleven. Mededelingen daarover zijn daarom geen vreemde eend in de bijt en kunnen in de dienst plaatsvinden. Temeer omdat dit soort zaken ook een vanzelfsprekende plaats (kunnen) krijgen in het voorbedengebed, is er geen reden om ze angstvallig buiten de kerkdienst te houden. Je zou daarmee een geforceerde scheiding maken tussen de kerkdienst en het overige kerkelijke leven. Vanuit de gemeenteopbouw is er de laatste decennia voortdurend op gewezen dat het hele kerkelijke leven zich ontplooid vanuit de kerkdiensten. Er is een nauwe relatie tussen de 's zondagse diensten en het kerkelijke leven van alle dag. Nu kunnen we enerzijds niet een deel van de werkelijkheid (c.q. het kerkelijke leven) buiten de liturgische deur houden, terwijl anderzijds liturgie juist ook alles te maken heeft en wil hebben met die werkelijkheid, het kerkelijke leven van alle dagen.

De bovenstaande overwegingen vormen ook de basis voor het standpunt dat studiedeputaten Eredienst in hun rapport aan de Generale Synode van Berkel & Rodenrijs 1996 innamen t.a.v. de afkondigingen. Zij vinden mededelingen in de dienst passend: *“In de kerkdienst hebben we immers ook met elkaar te maken. Het ‘wel en wee’ van de gemeente hoeft o.i. niet krampachtig buiten de eredienst gehouden te worden. Er is o.i. niets op tegen wanneer mededelingen over zieken, ingekomen of vertrokken gemeenteleden, catechumenen die binnenkort belijdenis gaan doen, huwelijksbevestigingen, doeleinden van de inzameling van de gaven, etcetera, in de dienst zelf plaatsvinden.”*⁹

Plaats

Samengevat trek ik de conclusie dat er vanuit liturgisch-theologisch oogpunt geen belemmeringen zijn om mededelingen in de dienst een plaats te geven. De volgende vraag is vervolgens wel op welke plek ze het meest logisch geplaatst kunnen worden.

G. van der Leeuw plaatst de afkondigingen voor de dienst der gebeden, dus voorafgaande aan het gebed na de preek. G. van Rongen (1956) geeft ze een plek vlak voor de inzameling van de gaven. In 1996 pleit hij ervoor om de afkondigingen alleen via prikborden, kerkbladen e.d. te verspreiden. Wanneer dat niet kan, ziet Van Rongen als noodoplossing dat de mededelingen vóór de dienst plaatsvinden, waarna er kort orgelspel volgt, om vervolgens met de dienst (votum) te beginnen.

A.C. Barnard noemt vier mogelijk plaatsen op: vóór het voorbedengebed, voorafgaande aan de slotzegen, na de slotzegen en aan het begin van de dienst. Bij alle mogelijkheden somt hij bezwaren op die verschillend van gewicht zijn. Een uiteindelijke keuze maakt hij niet.

Hierboven wees ik er reeds op dat het “omzien naar elkaar” (omdat God eerst naar ons heeft omgezien) liturgisch het meest duidelijk gestalte krijgt in het tweede deel van de dienst (gehoofsbelijdenis, voorbedengebed, collecte, avondmaal). Daarom ligt het voor de hand om de mededelingen hier een plek te geven.

In onze orden van dienst zijn ‘Dankzegging en voorbede’ en de ‘Offerande’ vlak bij elkaar gesitueerd. Dit maakt het logisch om de afkondigingen vóór het gebed na de preek en de daaropvolgende collecte te plaatsen. De mededelingen betreffen immers vaak niet alleen de bestemming van de offerande, maar ook zaken die in het voorbedengebed aan de orde kunnen of moeten komen.

A.C. Barnard vindt deze plaats een bezwaar omdat zo “die hele dynamiek van woord en weerwoord en die karakter van die erediens as viering” belemmerd wordt. Dit nadeel zou kunnen overtuigen wanneer de kanselmededelingen een aparte liturgische acte zou worden,

⁹ Rapport Studiedeputaten Eredienst 1996, 101.

waarbij bovendien veel tijd in beslag genomen zou worden voor het vertellen van allerlei futiliteiten. Maar wanneer de mededelingen primair betrokken zijn en blijven op het voorbedengebed en de collecte, verstoort het niet de dynamiek van Woord (schriftlezingen & preek) en weerwoord (o.a. dankzegging, voorbeden, collecte). Evenmin hoeft het ondermijnend te werken op het vierende karakter van de eredienst. Dat hangt immers af van de hoeveelheid en de aard van de afkondigingen, alsook van de bewoordingen waarin ze gebracht worden. Zo klinkt de afkondiging “Bij familie Pietersen ging de vlag uit omdat er een wollige zoon werd geboren” wezenlijk anders dan “de God van al het leven gaf blijdschap in het gezin van familie Pietersen door de geboorte van een zoon”.

Het spreekt vanzelf dat – behalve de juiste bewoordingen – het ook belangrijk is welke mededelingen wel of niet een plek kunnen krijgen. Als algemene regel, waarbij dus de nodige uitzonderingen te bedenken zijn, lijkt mij goed dat de informatie in principe de hele gemeente iets moet aangaan. Mededelingen van de kerkenraad zoals over huwelijksdiensten, verkiezing ambtsdragers, afleggen van geloofsbelijdenis enzovoort vallen hier dus binnen. Dat geldt ook voor bijvoorbeeld attestaties, berichten van geboorte en overlijden, mededelingen over zieken. Het bericht dat de repetitie van zangvereniging of de training van de volleybalclub dinsdagavond niet doorgaat, moet maar via andere kanalen verspreid worden.

Besluit

De onderlinge verbondenheid, de gemeenschap der heiligen is een wezenlijk aspect van de eredienst, en krijgt daar ook concreet gestalte met name in liturgische elementen na de preek. Belangrijk is dat dit gemeenschapsaspect niet los gezien kan en mag worden van het kerkelijke leven van alledag. Naar mijn oordeel kunnen daarom afkondigingen die handelen over het leven en werk van de kerk en over gebeurtenissen van gemeenteleden uitstekend een plaats *in* de dienst ontvangen. De meest logische plaats daarvoor is voorafgaand aan de ‘Dankzegging en voorbede’. Juist omdat de afkondigingen over het kerkelijke leven in meer of mindere mate verbonden zijn aan voorbeden en inzameling van de gaven, worden ze op deze manier op een natuurlijke wijze geïntegreerd in de kerkdienst.¹⁰ Ze hangen niet in de lucht, zoals dat wel het geval is wanneer ze voorafgaand aan de dienst een plek krijgen. Niet alleen de dienst der gebeden en offerande is erbij gebaat om ruimte te geven aan de afkondigingen. Maar het verhuizen van de afkondigingen naar het voorbedengebed komt ook ten goede aan de manier waarop we de kerkdiensten beginnen.

gepubliceerd in: *De Reformatie* jrg 75 nr 41 (29 juli 2000)

© dr. Jan Smelik, Zuidhorn

¹⁰ Het zal overigens duidelijk zijn dat de voorbeden dan ook moeten plaatsvinden op de daartoe geëigende plek, en dus niet in het gebed voorafgaand aan de schriftlezing!